

УДК 330.341.4

Яцишина І.В.
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємства
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПРОМИСЛОВОСТІ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

INNOVATIVE ACTIVITY OF THE INDUSTRY OF KHMELNYTSKYI REGION

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню проблем регіонального інноваційного розвитку. Зокрема, аргументовано значущість НТП в економічному зростанні так званих депресивних регіонів України. Проаналізовано динаміку інноваційної активності промислових підприємств Хмельниччини. Досліджено динаміку та структуру процесу впровадження інновацій промисловістю. Визначено місце інноваційних чинників у формуванні та реалізації стратегій соціально-економічного розвитку області.

Ключові слова: інноваційний розвиток регіону, інноваційна активність, впровадження інновацій, стратегія, інноваційні чинники соціально-економічного розвитку.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию проблем регионально-инновационного развития. В частности, аргументирована значимость НТП в экономическом росте так называемых депрессивных регионов Украины. Проанализирована динамика инновационной активности промышленных предприятий Хмельницкой области. Исследованы динамика и структура процесса внедрения инноваций промышленностью. Определено место инновационных факторов в формировании и реализации стратегии социально-экономического развития области.

Ключевые слова: инновационное развитие региона, инновационная активность, внедрение инноваций, стратегия, инновационные факторы социально-экономического развития.

ANNOTATION

The article is devoted to the research of problems of regional innovative development. In particular, the importance of scientific and technical progress in the economic growth of the so-called depressed regions of Ukraine is well-founded. Dynamics of innovative activity of industrial enterprises of Khmelnytsky region is analyzed. The dynamics and structure of the process of introducing innovations by industry has been studied. The place of innovative factors in the formation and implementation of the socio-economic development strategies of the region is determined.

Keywords: innovative development of the region, innovative activity, introduction of innovations, strategy, innovative factors of social and economic development.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки глобального, національного та регіонального рівня визначається рівнем її інноваційності. Фактично досвід розвинутих країн світу доводить, що інноваційні чинники здійснюють вплив не тільки на економічні, а й на соціальні індикатори розвитку окремих регіонів. Тому оцінка стану інноваційної активності областей України, аналіз ефективності інноваційного складника регіональної політики стає важливим напрямом теоретичних і прикладних досліджень для виявлення резервів соціально-економічного зростання регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти формування та реалізації інноваційної політики регіонів розглядаються у пра-

цях таких вітчизняних економістів, як Ю. Атаманова, В. Будкін, І. Бутирська, Т. Захарова, В. Лисюк, І. Одотюк, І. Сільченко, М. Скрипник, Л. Федулова, О. Фащевська, С. Щеголь, В. Шовкалюк. Аналізу проблем інноваційного розвитку регіонів присвячено низку досліджень В. Головатюка, О. Доценка, О. Жихор, В. Соловйова, Ю. Харазішвілі, І. Чухна.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел показав, що за наявності значного кола досліджень інноваційного розвитку регіонів України регіональна інноватика залишає маловивченими проблеми окремих регіонів, будуючи більшість досліджень у теоретико-методологічній площині або проводячи окремі інтегральні оцінки. При цьому прикладні аспекти регіонального інноваційного розвитку залишаються маловивченими.

Метою статті є оцінка інноваційної активності промисловості Хмельницької області та аналіз інноваційної спрямованості стратегічних засад соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позиції Хмельниччини серед інших областей України щодо інноваційного розвитку її промисловості за різними оцінками визначені як слабкі. Так, дослідження інноваційного потенціалу регіонів [1] засвідчує, що за результатами інтегрованих розрахунків за 2005 р. Хмельницька область посідала в загальному рейтингу 24 місце і віднесена до групи найменш інноваційно привабливих регіонів. За іншим підходом [2] щодо групування регіонів за рівнем інноваційного потенціалу у 2007 р. Хмельниччина займає передостаннє 26 місце. А за розрахунками значення інтегрального показника рівня інноваційного розвитку [3] область є аутсайдером у всеукраїнському рейтингу. Незважаючи на те, що всі ці дослідження проводилися за різними методиками і віддзеркалюють різні аспекти науково-інноваційної діяльності, рейтинги Хмельницької області різняться мало.

Однак дослідження [4; 5] доводять, що українські регіони різняться за структурою своєї економіки та масштабами економічної діяльності, тому є некоректним порівняння різних регіонів середнім арифметичним підсумовуванням несумісних вхідних та вихідних макропоказників без урахування їхньої важливості.

Проведене дослідження [5] показує, що запропонований та розрахований автором інтегральний критерій рівня інноваційності соціально-економічного розвитку регіонів України значно більший у тих областях, які прийнято вважати за показниками офіційної статистики депресивними. Запропонована автором методика базується не просто на порівнянні ВВП на душу населення, а на врахуванні таких критеріїв оцінки складників соціально-економічного розвитку, як узагальнена продуктивність, технологія виробництва, рівень використання потенційних можливостей, соціальна справедливість, тіньова економіка, рівень використання праці. У результаті проведених розрахунків автор [5] дійшов висновку про найбільшу значущість НТП в економічному зростанні так званих депресивних регіонів України з низьким рівнем інноваційної активності. На думку автора, саме сприяння впровадженню інноваційних розробок, що підвищує сукупну факторну продуктивність як індикатор НТП, є дуже важливим і вирішальним для виведення економіки регіонів із кризи та подальшого їх соціально-економічного розвитку.

Тому аналіз рівня інноваційної активності окремих регіонів необхідний у контексті його значущості для соціально-економічного зростання економіки мезо- та макрорівнів.

Інноваційну активність промислових підприємств Хмельницької області характеризує рис. 1.

Рисунок характеризує дві тенденції:

1) частка промислових підприємств області, які займалися інноваціями (тобто мали інноваційні витрати за одним або декількома з напрямів такої діяльності), постійно перевершує частку тих підприємств, які впроваджували інновації, що може розглядатись як позитивна для економіки області тенденція, адже кожному зі впроваджень передують інвестиції у розробки. До 2006 р. розрив між цими групами підприємств становив 3-7%, а починаючи з 2006 р. такий

розрив коливається в інтервалі 0-1%. Виявлена ситуація показує, що промислові підприємства області з часом все менше орієнтуються на впровадження довгострокових інноваційних проєктів, які потребують «довгих» грошей і власних досліджень та розробок, надаючи перевагу закупці готових інновацій;

2) звертає на себе увагу нарощування інноваційної активності промислових підприємств області в 2009-2012 рр., адже частка підприємств, що займалися інноваціями, зросла від 4% у 2008 р. до 22% у 2012 р., і хоча більшість інноваційних проєктів цього періоду була незначною за масштабами, той факт, що промислові підприємства області для виходу із кризи використовували впровадження інновацій, не може не викликати оптимізму.

На жаль, інноваційна активність підприємств Хмельниччини за подальші два роки (2013-2014 рр.) впала вдвічі – з 22% до 10%, однак у 2015 р. децю зросла – до 12,3%.

Дослідження, проведене Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, підтверджує, що для промислових підприємств основним джерелом інновацій є власні розробки, також підприємства використовують розробки місцевих науково-технічних організацій. Значно менше бізнес застосовує розробки світової науки, що може означати як неготовність бізнесу фінансувати наукові розробки, так і брак відповідної потужності чи кваліфікації в регіоні [7, с. 18].

Оцінка інноваційних упроваджень Хмельниччини за 2000-2015 рр. ускладнена тим, що за цей період тричі суттєво мінялись методичні підходи щодо статистичних обстежень, тому дані табл. 1 дають лише найбільш загальні уявлення про тенденції запровадження інноваційних продуктів області. Більш детально проаналізуємо зміни за останні п'ять років, упродовж яких методика статистичних обрахунків була більш сталою.

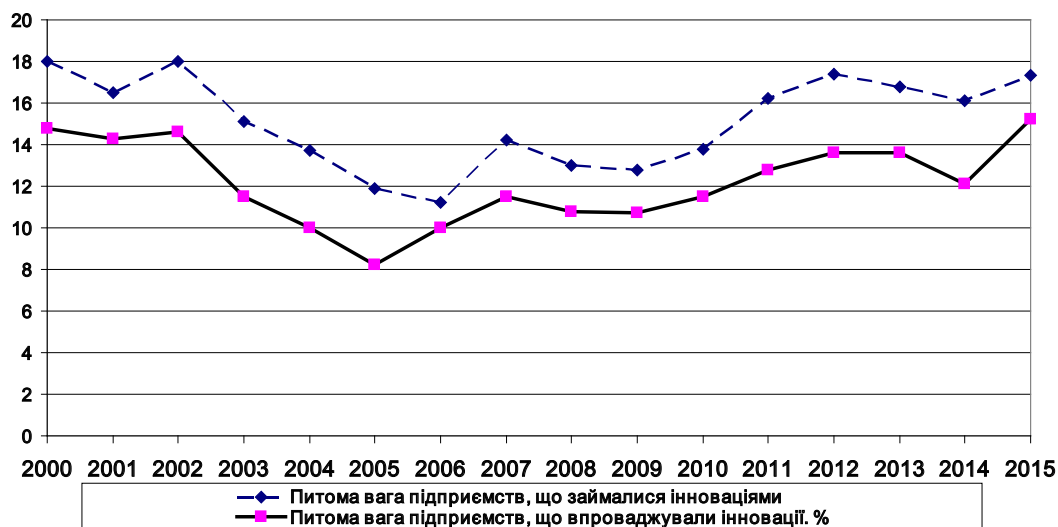

Рис. 1. Інноваційна активність промислових підприємств області за 2000-2015 роки
Побудовано за даними джерела [6]

Таблиця 1
Динаміка інноваційних упроваджень
промислових підприємств області в 2000-
2015 рр.

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, одиниць	у т. ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	Освоєно інноваційних видів продукції, найменувань	з них нових видів техніки
2000	11,8	26	5	405	40
2001	10,8	14	6	360	29
2002	8,9	13	5	307	22
2003	6,1	55	21	72	11
2004	4,8	12	7	31	7
2005	3,4	13	3	19	3
2006	6,5	4	3	20	14
2007	6,4	8	4	7	5
2008	3,9	16	10	8	3
2009	5,1	14	5	14	5
2010	16	42	19	36	13
2011	20,9	44	14	43	12
2012	22,2	32	11	27	6
2013	17,9	24	5	23	9
2014	9,9	11	4	11	5
2015	12,31	9	6	24	13

Побудовано за джерелом [6]

Очевидно, що питома вага промислових підприємств, які впроваджували інновації в області, у 2011 р. становила 22,2% і поступово зменшувалася протягом аналізованого періоду до 12,3% у 2015 р. Темп зростання цього показника у 2015 р. проти попереднього 2014 р. становив

24,2%, однак проти 2011 р. відбулося суттєве зменшення (майже на 40,0%). У 2011 р. 34 промислові підприємства впровадили 44 нові технологічні процеси, 2012-2015 рр. відзначилися стійкою спадною тенденцією, і станом на 2015 р. лише 7 підприємств впровадили 9 нових технологічних процесів (падіння проти 2011 р. становило близько 80% за обома показниками). Кількість упроваджених нових маловідходних, ресурсозберігаючих технологій становить у 2011 р. 14 одиниць, далі до 2015 р. динаміка є також спадною, однак її темп дещо менший (60%), і у 2015 р. промислові підприємства області впровадили таких технологій лише 6. Фактично саме 2010-2011 рр. характеризувалися нарощуванням упроваджень ресурсозберігаючих технологій, особливо щодо виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, що викликано кон'юнктурними змінами на ринку енергоресурсів. 2010-2011 рр. відзначені сплеском освоєних інноваційних видів продукції промисловими підприємствами області. Так, у 2009 р. підприємства області впровадили 14 нових видів продукції, в 2010 р. – 36 (зростання становить 2,5 раза), а в 2011 р. – 43 (ще 20% приросту проти попереднього року). Однак далі відбувається поступове зменшення кількості інноваційних упроваджень щодо нових видів продукції, і у 2014 р. їх лише 11 (спад проти 2011 р. становив 4 рази), а 2015 рік відзначається збільшенням кількості продуктивних інновацій до 24 (ріст щодо попереднього року – майже 220%). Загальна тенденція з освоєнням нових видів техніки у складі продуктивних інновацій серед промислових підприємств області аналогічна.

Найбільшу увагу інноваційно активні підприємства області приділяли можливості реалізувати нову продукцію; 62-95% підприємств,

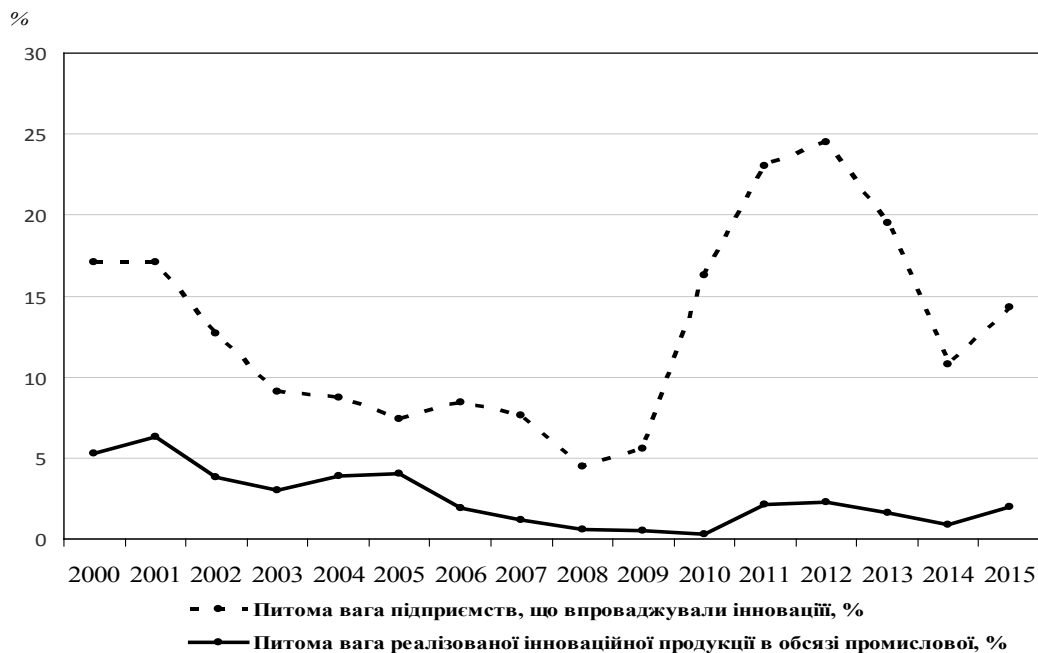

Рис. 2. Частка інноваційних упроваджень промислових підприємств
Хмельницької області за 2000-2015 рр.

Побудовано за даними джерела [6]

які займались інноваційною діяльністю, відвантажували інноваційну продукцію, 20-43% впроваджували нові види продукції, 18-43% підприємств упроваджували нові технології. На жаль, статистична звітність не дає можливості визначити рівень такої новизни (новою вона є для підприємства, регіону або країни). Очевидно, що інноваційна продукція у складі реалізованої займає дуже невелику частку, найбільшого значення цей показник досяг ще у 2001 р. і становив понад 6%. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової з 2000 р. до 2010 р. мала стійку тенденцію до зниження, фактично з 2008 р. вона становить менше 1%, з 2011 р. починається невеликий ріст цього показника.

Аналіз інноваційної активності підприємств у розрізі галузей промисловості показує, що частка таких підприємств протягом 2005-2014 рр. найбільша у машинобудуванні (в 2-2,7 раза більша за середню по області), а також у виробництві неметалевої мінеральної продукції показники перевершують регіональні приблизно у 2 рази.

Важливого значення для інноваційного розвитку області має регіональне стратегування. Хмельницька область – одна з небагатьох, у якій відсутня регіональна програма інноваційного розвитку. У теоретичному аспекті ця регіональна проблема взаємопов'язана з пошуком шляхів удосконалення державної регіональної політики, а в практичному – із формуванням у регіоні сприятливого інвестиційного клімату та покращенням його соціально-економічного становища.

Питання інноваційного зростання опосередковано входять у Стратегію економічного та соціального розвитку Хмельницької області на 2004-2015 рр., де передбачено, що на другому етапі реалізації Стратегії (2006-2009 рр.) має бути здійснена комплексна модернізація підприємств, утвердження принципів та механізмів структурно-інноваційної моделі соціально орієнтованої економіки, що має дати змогу досягнути середньорічних темпів приросту ВДВ до 7% [8]. Однак ці плани не отримали реалізації на практиці. Мабуть, саме тому ще до кінця строку дії означеної Стратегії рішенням Хмельницької обласної ради № 24-4/2011 від 18 травня 2011 р. була затверджена нова Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 рр. [9]. Задекларовано, що Стратегія забезпечує межі для соціально-економічного розвитку Хмельницької області, зосереджуючись на створенні імпульсу для переходу до економіки з високою доданою вартістю, де знання, середовище і якість життя підкріплюють сталій економічній розвиток.

Розроблення цієї Стратегії здійснювалась як одного з пілотних проєктів у межах дії Проєкту ЄС «Підтримка сталого регіонального розвитку в Україні». Очевидно, що Стратегія 2011 р. серйозно відрізняється від попередньої

2004 р. Передусім вона написана «європейськими» за мисленням фахівцями, науково обґрунтована, насичена сучасною економічною термінологією; у ній вперше визнається необхідність переходу до регіональної економіки знань, що передбачає пріоритетність науково-технологічного та інноваційного розвитку. Передбачена конкретизація Стратегії у планах її реалізації, яких має бути три, кожен охоплює трирічний період.

Одним із напрямів реалізації інноваційних засад запланованого соціально-економічного зростання області є операційна ціль 1.1: «Розвиток інноваційного та конкурентоспроможного промислового сектору», що спрямована на послаблення залежності від традиційних секторів економіки з низьким рівнем доданої вартості. Стратегія має на меті підвищення продуктивності та цінності підприємств на основі комплексного підходу, що передбачає цілеспрямовану підтримку інвестицій у впровадження інновацій, поліпшення менеджменту, безперервне навчання працівників та удосконалення виробничих процесів на основі технологічної модернізації, включаючи інвестиції в економію енергії та забезпечення екологічності. Саме ця ціль виписана загальними фразами.

Стратегія визначає, що для формування економіки на основі знань та зміцнення конкурентоспроможності регіону необхідно забезпечити зміцнення інноваційного потенціалу, поширювати інновації та спрямовувати інформацію, технології та інші інноваційні знання безпосередньо суб'єктам господарювання.

На кінець періоду дії Стратегії очікується отримати такі результати у цьому аспекті, як:

- промисловість і сфера послуг із високою доданою вартістю;
- поліпшення структури підгалузей економіки за рахунок нової продукції, що має попит на ринку;
- підтримка економіки Хмельниччини за рахунок підвищення рівня знань та кваліфікації робочої сили.

Цікаво, що операційна ціль «Підвищення здатності людського потенціалу адаптуватися до потреб економіки та невиробничого сектору» віднесена не до цілей посилення ресурсного забезпечення економічного розвитку, а за радянським принципом до соціальної сфери – до цілі, спрямованої на вирішення наскрізних проблем та покращення якості життя.

Ці результати мають бути втілені в таких показниках, як зростання ВВП, підвищення рівня зайнятості. Однак загалом зростання інноваційного складника економіки регіону не стало стратегічним орієнтиром цього документу.

У травні 2015 р. Хмельницькою обласною радою було підведено підсумки реалізації I етапу виконання Стратегії розвитку області до 2020 р. Визначено, що у 2011-2014 рр. промисловими підприємствами області було впроваджено низку інноваційних проєктів, а саме:

– ЗАТ «Славутський Будфарфор» введено в дію новий цех № 6, який спеціалізується на виготовленні оновленої продукції – санітарно-технічної кераміки;

– відкрито новітню виробничо-технологічну лінію з ливарного виробництва у ТОВ «Тін Імпекс» (м. Хмельницький) – єдиному спеціалізованому металургійному підприємстві в області;

– завершено встановлення нового обладнання та випуск нових видів продукції у ТОВ «Термопласт» (Летичівський район);

– впроваджено інвестиційно-інноваційний проект виробництва акумулюючих водонагрівачів із системою сонячного теплопостачання «Корді-1», «Корді-2» державним підприємством «Красилівський агрегатний завод» (Красилівський район);

– придбано та впроваджено в дію сучасне обладнання, що забезпечить економію енергоресурсів ТОВ «Атонмаш» (Красилівський район);

– встановлено нове устаткування (гофроробну машину та три машини для виробництва ящиків із гофрокартону) ТОВ «Понінківська картонно-паперова фабрика» (Полонський район);

– завершується реалізація інвестиційно-інноваційного проекту – розширення зони птахофабрики на найбільшому в Європі та світі птахівничому комплексі ПАТ агрофірма «АВІС» (Кам'янець-Подільський район).

– впроваджено у виробництво систему попередження зіткнення літаків та стаціонарний пристрій бактеріцидної дії державним підприємством «Новатор».

Відповідно до Закону України «Про індустріальні парки» в області за ініціативи Славутської міської ради створено індустріальний (промисловий) парк «Славута» площею 50 гектарів. Створення індустріального (промислового) парку «Славута» включає будівництво високотехнологічного промислового підприємства з облаштуванням сучасної інженерно-транспортної інфраструктури для розміщення на ній виробничих, складських та адміністративних приміщень, що використовуватимуться промисловим підприємством. У результаті функціонування індустріального парку очікується створення залученими підприємствами 500 нових сучасних робочих місць із потенціалом підвищення кваліфікації громадян міста.

Обласною радою затверджено План заходів щодо реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2015-2017 рр., що містить низку конкретних заходів, які об'єднані у чотири основні Програми. Зокрема, Програма 1, що спрямована на реалізацію стратегічної цілі «Диверсифікація структури економіки області та покращення діяльності економічних суб'єктів», містить операційну ціль 1.1: «Розвиток інноваційного та конкурентоспроможного промислового сектору» і передбачає виконання низки інноваційних проектів впродовж 2015-2017 рр. [10], зокрема:

– розвиток Індустріального (промислового) парку «Славута»;

– створення цілісної системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності та трансферу технологій;

– створення Комунікативного центру сприяння зовнішньоекономічній діяльності;

– розвиток ІТ-технологій у регіоні;

– модернізацію новітнього обладнання крейдяного заводу для випуску тонкодисперсної крейди;

– будівництво сонячної (фотовольтаїчної) електростанції (об'єкта альтернативної енергетики з використанням енергії сонця) за межами населених пунктів Дем'яковецької сільської ради Дунаєвецького району;

– будівництво об'єкта гідроенергетики – малої ГЕС (II черга), м. Ізяслав;

– виготовлення цегли з відходів щебеневіої продукції;

– виробництво паливних полетів із біомаси рослинного походження;

– виробництво глауконіткварцових концентратів ТОВ «Екоресурс», с. Баранівка Ярмолинецького району, тощо.

Однак наведені позитивні приклади інноваційних упроваджень промисловістю області є лише точковими. Фактично Стратегія розвитку області не робить ставку на формування та використання науково-технічного та інноваційного потенціалу регіону, переважну увагу спрямовує на вирішення тактичних проблем і завдань, залишаючи поза своєю увагою проблему створення механізмів довгострокового соціально-економічного росту регіону на основі інноваційного розвитку.

Висновки. Проведене дослідження показує, що інноваційний розвиток промисловості є вагомим чинником соціально-економічного розвитку регіонів України; впровадження результатів науково-технологічного прогресу промисловими підприємствами Хмельницької області є досить нестабільним у своїй динаміці процесом, однак окремі тенденції є позитивними; на практиці регіональна політика соціально-економічного розвитку Хмельниччини не визнає інноваційність одним з основних факторів подальшого економічного та соціального зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шляхто І.В. Оценка инновационного потенциала региона / И.В. Шляхто // Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – № 1. – С. 23-24.
2. Головатюк В.М., Соловійов В.П. Деякі проблеми вимірювання інноваційного потенціалу / В.М. Головатюк, В.П. Соловійов // Проблеми и перспективы инновационного развития экономики. Материалы XIII международной научно-практической конференции по инновационной деятельности. – К.: Технический центр НАН Украины, 2008. – С. 11-14.
3. Тищенко Д.О., Кулешова Н.В. Обґрунтування доцільності інноваційної діяльності підприємств у регіонах

- України / Д.О. Тищенко, Н.В. Кулешова // Бізнесінформ. – 2011. – № 1. – С. 27-32.
4. Харазішвілі Ю.М. Моделювання ефективності та інноваційності соціально-економічного розвитку Чернівецької області / Ю.М. Харазішвілі. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zbirnuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/1_2.pdf
 5. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.
 6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Хмельницькій області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.statbrd.ic.km.ua/ukr/index.htm>
 7. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України за 2014 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2014. – 390 с.
 8. Стратегія економічного та соціального розвитку Хмельницької області на 2004-2015 роки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.adm.km.ua/>.
 9. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://surdp.eu/uploads/files/SRD_Khmelnyskiy_oblast.pdf
 10. План заходів з реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2015-2017 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.adm.km.ua/doc/doc37_strategy.pdf